

American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research

journal homepage: <https://ajfaer.org>

Ukraine and Ukrainians Abroad Not-for-profit Corporation
New York, NY, USA

ISSN 2474-9397
ISSN-L 2474-9400

Published
from the year 2016

Comparative analysis of emotional states and social deprivation in internally displaced persons and the host population in Ukraine

Pishchanskaya O.O.

Lunov V.Ye.

ORCID ID 0000-0002-7085-8454

Bogomolets national medical university, Kyiv, Ukraine

Article info

Accepted 10.10.2021

Pishchanskaya O.O.
PhD, Odessa, Ukraine

Lunov, V.Ye.
PhD, Ass-Prof., Bogomolets
national medical university
lunov_vitaliy@ukr.net

Pishchanskaya, O.O., Lunov, V.Ye. (2021). Comparative analysis of emotional states and social deprivation in internally displaced persons and the host population in Ukraine. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*, 22(3), 14-22.

The theoretical analysis of the correlation of the phenomenology of mental states, emotions, emotional states, emotional-sensory states and emotional experiences of the person undergoing social deprivation is carried out.

The content of emotional states, emotional attitudes and experiences of social deprivation of forced migrants and the receiving population as a homogeneous bilateral group, which has socially determined influence on everyday consciousness and conditions of vital activity, is determined. The empirical correlates of awareness of time (life) perspectives, indicators of existential completeness of internally displaced persons and the host population are presented.

The mechanisms of value-semantic identification of groups during the period of experience of social crises under conditions of positive identification are considered, as evidenced by the absence of significant differences in the indicators of existential completeness of the individual of the groups under study, the phenomenology of social derivation, existential deprivation, the experience of deprivation of meaningless loss

The comparison of the orientation of the temporal (vital) perspective, the deprivation condition of the emotional states of the migrants on the level of connection of the social deprivation of freedom of choice with the growth of hostility and conflict, and the strengthening of the dichotomy of elevation-depression are substantiated.

The "triangle" of social deprivation of the displaced woman is proposed. peculiarities of the experience of social deprivation of internally displaced persons and the receiving population by groups: migrant men: "Valuable-personal", "Internalization of the present experiences", "Compensatory personality", "Prognose and prospects"; Women Resettled: "Anxiety Responsibility", "Role Negative Affectivity", "Nostalgia", "Sure Proactive"; host-male: "Social Responsibility", "Pessimistic Forecasts", "Fear of Loss", "Social Enmity"; host women-women: "Ambivalent charity", "Rational Prognose", "Scandalous Economy", "Deprivation of Identity." The established models specify targets of work of specialists with socially deprived groups. Practical recommendations for specialists in social and psychological rehabilitation have been developed.

The practical value of the results obtained is that the proposed approaches can be used in the work of centers and support services, social and psychological rehabilitation of various groups of people who are exposed to social deprivation, stigmatization, as well as in professional training programs for psychologists, social workers and volunteers.

Key words: emotional states; social deprivation; time perspectives; existential completeness; forced migrants; acceptance assumption.

Volume 22, Number 3, 2021

Порівняльний аналіз емоційних станів та соціальної депривації у внутрішньо перемішених осіб та приймаючого населення в Україні

Піщанська О.О.

Кандидат психологічних наук, Одеса, Україна

Луцьков В.Є.

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Піщанська, О.О., Луцьков В.Є. (2021). Порівняльний аналіз емоційних станів та соціальної депривації у внутрішньо перемішених осіб та приймаючого населення в Україні. American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research, 22 (3), 14-22.

Розглядаються механізми ціннісно-сислового отождоження груп в період переживання суспільних криз на умовах позитивної ідентифікації, про що свідчить відсутність достовірних відмінностей за показниками екзистенційної сповненості особистості досліджуваних груп, феноменологія соціальної депривації, екзистенційної депривації, переживання депривації втрати сенсу

Здійснено порівняння орієнтації часової (життєвої) перспективи, обґрунтовано деприваційну обумовленість емоційних станів переселенців на рівні зв'язку соціальної депривації свободи вибору зі зростанням ворожості та конфліктності, та посилення дихотомії піднесеності-пригніченості.

Запропоновано «трикутник» соціальної депривації жінки-переселенки. особливості переживання соціальної депривації внутрішньо перемішених осіб та приймаючого населення по групам: чоловіків-переселенців: «Ціннісно-особистісний», «Інтерналізація переживань теперішнього», «Компенсаторна персональність», «Прогностичність та перспективи»; жінок-переселенок: «Тривожна відповідальність», «Рольова негативна афективність», «Ностальгія», «Впевнена проактивність»; приймаючого населення-чоловіків: «Соціальна відповідальність», «Песимістичні прогнози», «Побоювання втрат», «Соціальне поневолення»; приймаючого населення-жінок: «Амбівалентна добродійність», «Раціональна прогностичність», «Скандальна господарність», «Депривація ідентичності». Встановлені моделі конкретизують мішені роботи фахівців з соціально-депривованими групами. Розроблено практичні рекомендації для фахівців з соціально-психологічної реабілітації.

Ключові слова: емоційні стани; соціальна депривація; часові перспективи; екзистенційна сповненість; вимушені переселенці; приймаюче населення.

Вступ

Проблема переживання різних видів та форм обмежень, які зазнає індивід по мірі включення до соціального середовища не є новою на тлі численних досліджень. В цілому визначено, що за умов різної соціальної активності та у зв'язку з певними особливостями онтогенезу і соціогенезу особистість відчуває характерологічну елімінованість із соціуму та зазнає цілу низку перешкод для нормативної творчої самореалізації у типових статусно-рольових формах активності та життєдіяльності. Нестабільність суспільства сприяє посиленню так званої відносної депривації, та виступає чинником, який обумовлює численні психоемоційні переживання особистості.

В дослідженнях окремих авторів (М.Селігман) встановлено, що на підґрунті депривації вибудовуються

моделі поведінки, яку слід визначити як вивчену безпорадність. Феноменологія «депривованого хронотопу» (В.Алексеева, Л. Артюшкіна) щодо просторових обмежень і зрушення часових параметрів самосприймання й самоусвідомлення потребує переосмислення на рівні оцінки не лише індивідуально-суб'єктних, але й групових варіацій, з можливістю екстраполяції на контекст життєвого часу та простору особистості (Б.Цуканов, З.Кіреєва, В.Луцьков, Ю.Норчук, Ф.Зімбардо). Нажаль такого контексту дослідження української спільноти в умовах соціальної напруженості на рівні окремих монографічних досліджень та узагальнень не виявлено.

Як стає зрозумілим з чисельних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (О.Баришнікова, Л.Божович, І. Волженцева, Т. Вісковатова, В.Дружинін, Н.Левітін, К.Лебединська, О.Свядош, І.Мягков, Ю.

Миславський, В.Семиченко, Т. Яценко) мультипарадигмальна феноменологія психологічного вивчення емоційної сфери полягає в розумінні ролі, детермінації, причинної обумовленості, взаємозв'язків та взаємовпливів емоційної сфери з іншими сферами психіки індивіда. Окремим питанням емоційна сфера розглядається як чинник та механізм психічної регуляції та саморегуляції життєдіяльності. В дослідженнях генетичної парадигми визначається генетико-психологічні структури особистості, серед яких важливе місце відводиться феноменології емоційного та психічного переживання (С. Максименко).

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що проблема взаємозв'язку проявів емоційної сфери особистості з рівнем розвитку її ресурсного потенціалу та здатності до подолання складних умов соціальної, психологічної (емоційної) депривації залишається однією з найскладніших, однозначно не вирішених, суперечливих проблем в сучасній психологічній науці (Т.Вісковатова, В.Луньов, О.Мамічева).

Напруження факторів емоційного благополуччя великих мас населення в Україні зумовлює необхідність і відкриває можливості для здійснення порівняльно-психологічного дослідження психоемоційних переживань особистості в умовах соціальної депривації.

Відтак, відсутність належного науково-психологічного узагальнення та концептуалізації проблеми зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей взаємообумовленості емоційних станів особистості в контексті її соціальної ресурсності, часових перспектив та екзистенційної сповненості.

Для досягнення мети були визначені наступні **задачі дослідження**:

1. Визначити співвідношення феноменології психічних станів, емоцій, емоційних станів, емоційно-чуттєвих станів та емоційних переживань особистості, яка зазнає соціальної депривації.

2. Розглянути соціальну депривацію як психологічний феномен, визначити її види, чинники, детермінанти.

3. Визначити обумовленість емоційних переживань соціально депривованої особистості контекстом життєвих перспектив, екзистенційної сповненості.

4. Встановити моделі переживання соціальної депривації внутрішньо переміщених осіб та приймаючого населення та визначити мішені психокорекції та соціально-психологічної реабілітації.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення: генетичної психології становлення та розвитку особистості (Ж.Піаже, Г.Костюк, С.Максименко); про функціональну інтеграцію емоційних станів з іншими властивостями, процесами і станами індивіда (О.Запорожець, Б.Додонов, Н.Рейнвальд та ін.); теорій емоцій, в основі яких лежать об'єктивна психологія В. Бехтерева, теорія

диференціальних емоцій К.Ізарда, інформаційна теорія емоцій П.Симонова, теорія емоцій П.Анохіна, диференціально-психологічна концепція структури емоційної сфери людини Є. Ільїна, аналітичний підхід до вивчення емоцій Ж. Лапланша, Ж.Понталіса та Ч. Тойча, системний підхід Б. Ломова, а також соціально зумовлений погляд на природу емоцій М. Аргайла. Основні засади теорій соціальної депривації П.Лазарсфельда, С. Стауффера, та депривації як механізму обмеження соціалізуючих процесів (О. Аleshєєнкова, Дж. Боулбі, І. Дубровіна, У. Голдфарб, Я. Гешовський, Г. Крайг, І. Лангмейер, М. Раттер, Д. Хебб, Р. Шпіц); концепції вивченої безпорадності (М. Зелігман, С.Майер, Р. Соломон), песимістичного атрибутивного стилю (К. Двек, Ч. Карвер, Д.Хірото, М. Шейер, Д.О.Циринг; психології часу (Б. Цуканов, З.Кіреєва), депривованого хронотопу (Я.Горошовський) та часових перспектив особистості (Ф.Зімбардо); загальні положення ресурсного підходу (З.Кіреєва, О.Литвиненко, Н.Родіна); різні аспекти визначення сутності, структури, функцій і детермінант розвитку свідомості (О.Гульбс, О.Мамічева); наукові уявлення щодо етно-соціального дистанціювання (В.Луньов); парадигма екзистенційного аналізу, зокрема щодо екзистенційної сповненості та екзистенційної депривації (В.Франкл, А.Ленгле).

Методи дослідження

З метою вирішення поставлених дослідницьких завдань та забезпечення об'єктивності дослідження в роботі використана низка методів: теоретичні методи – теоретичний аналіз джерел, системно-структурний аналіз та інтерпретація отриманих даних; емпіричні методи – методи спостереження, моделювання, аналізу результатів діяльності, психодіагностичні методики: Методика визначення соціальної депривації та її підвидів у дорослих (Ю.Терлецька), Методика самооцінки емоційних станів (А.Уессман і Д.Рікс), Особистісний опитувальник емоційного ставлення (А.Джерсайлд), Шкала позитивного афекту і негативного афекту, Опитувальник часової перспективи (Ф.Зімбардо), Шкала екзистенції (А.Ленгле). Методи математичної статистики: критерій Краскела-Уоллеса; факторний аналіз; множинний регресійний аналіз; кореляційний аналіз. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 22.0).

Дослідницька робота проводилася з вимушеними переселенцями з Донецької та Луганської областей, АР Крим, які переїхали до Київської, Волинської та Одеської областей а також приймаючого населення. Вибірка досліджуваних: ПЧ – переселенці-чоловіки (n 72), ПЖ – переселенці-жінки (n 76), ПНЧ – приймаюче населення-чоловіки (n 44), ПНЖ – приймаюче населення-жінки (n 52). Загальна кількість досліджуваних 244 особи.

Організація та проведення емпіричного дослідження особливостей детермінації та прояву емоційних станів осіб із соціальною депривацією

Розроблено модель і методи дослідження цього явища, як такого, що детермінується макро-груповими,

мікрогруповими та індивідуально-особистісними чинниками.

Проаналізовано загальнопсихологічні та спеціальні методи дослідження особливостей психоемоційних станів особистості з різними типами та рівнями соціальної депривованості.

Визначено, що емоційні стійкість та життєстійкість є необхідною складовою процесів адаптації та реадaptaції соціально депривованої особистості. Її недостатня розвиненість, несистемність окремих складових, недоліки в функціонуванні можуть суттєво вплинути на характер розв'язування життєвих завдань.

Встановлено, що методологічні положення різних підходів доцільно використати для дослідження закономірностей і механізмів емоційних станів соціально депривованої особистості з урахуванням їх природи і парадигмального контексту, на основі суб'єктно-діяльнісного підходу засобом генетико-експериментального методу з характерним для нього використанням принципів організації експериментально-генетичних досліджень, що містять аналіз по одиницям (вияву вихідного протиріччя, що породжує клас явищ як ціле; додержуються принципу історизму (єдність генетичної та експериментальної лінії в дослідженні); системності (розгляд психічних утворень в їх цілісності); моделювання (відтворення форм психіки в особливих умовах); проектування (теоретико-експериментальне визначення умов становлення та розвитку нових здібностей індивіда).

З урахуванням вибірки дослідження узагальнено макросоціальні чинники деприваційного комплексу: статусно-рольовий чинник; ціннісно-нормативний

чинник; неадекватна матеріальна стимуляція за втрачені ресурси, можливості, пільги тощо; темпоральний чинник; інформаційний чинник. Визначено просторові аспекти депривації, темпоральні аспекти депривації, статусно-рольові аспекти депривації.

Системний та процесуальний міждисциплінарний аналіз феноменології соціальної депривації дозволив розширити поняття «деприваційного комплексу» (С.Котлярів), як багатоаспектного за складом комплексу стійких типів / станів депривації і динамічно мінливої і нестійкої сукупності ситуаційних констеляцій ментально-поведінкових аспектів. Зазначена аналітична конструкція дозволяє уникнути жорсткої категоризації індивідів і груп в рамках спрощеної детермінації, розширити межі розуміння взаємозв'язку між окремими типами / станами депривації, досліджувати її поведінкові прояви та психоемоційні кореляти.

Емпіричне дослідження моделей емоційних станів соціально-депривованої особистості: екзистенційний вимір, часові перспективи

Встановлено усереднені показники видів соціальної депривації особистості та певні закономірності (рис.1). Зазначено, що показники різних підвидів соціальної депривації по групах досліджуваних, як переселенців, так і приймаючого населення, позначаються за межами вище середнього. Це засвідчує про недихотомічну бінарну взаємоумовленість груп, оскільки як приймаюче населення, так і переселенці опинилися у вимушеній ситуації взаємодії.

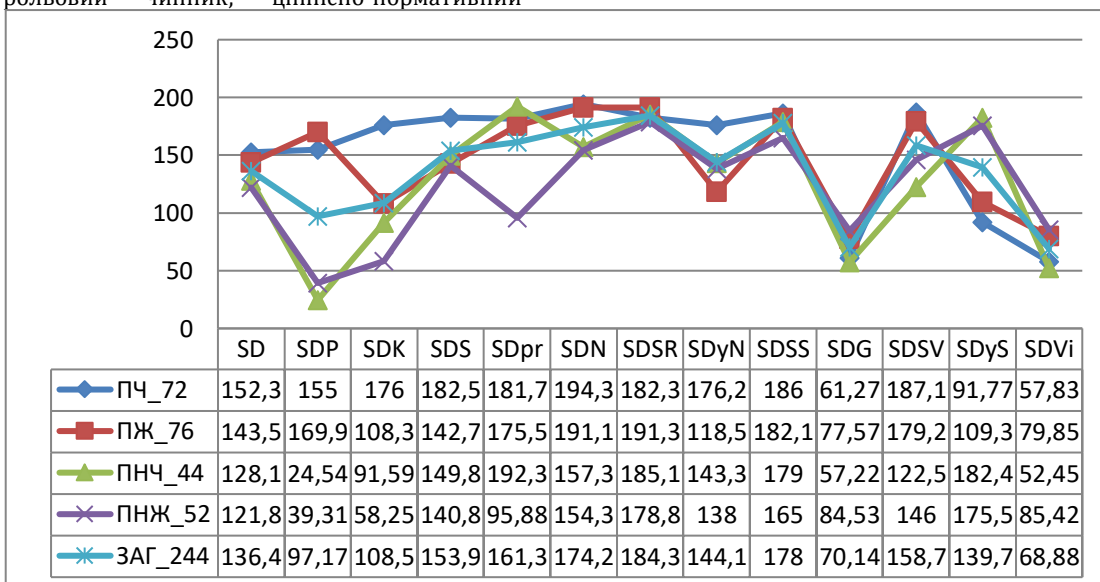

Рис. 1. Усереднені показники видів соціальної депривації особистості

Примітка до рисунків та по тексту: ПЧ – переселенці чоловіки, ПЖ – переселенці-жінки, ПНЧ – приймаюче населення-чоловіки, ПНЖ – приймаюче населення-жінки, ЗАГ – загально груповий показник по вибірці в цілому.

По шкалам: SD – соціальна депривація (інтегральний показник), SDP – соціальна-просторова депривація, SDK – соціальна депривація комунікації та взаємодії, SDS – соціальна депривація самоствердження, SDpr – соціальна депривація престижу, SDN – соціальна депривація невизнання, SDSR – соціальна статусно-рольова депривація, SDyN – соціальна депривація безнадійності, SDSS – соціальна соціопрошаркова депривація, SDG – соціальна гендерна депривація, SDSV – соціальна депривація свободи вибору, SDyS – соціальна депривація утрати сенсу, SDVi – соціальна вікова депривація.

Констатовано наявність високого напруження (переважання) показників соціальної депривації у чоловіків-переселенців, що інтерпретовано нами як певний бар'єр у засвоєнні нових соціальних норм (на рівні мікросоціуму), формуванні соціальних ролей, необхідних для адекватного сприйняття соціальної дійсності, її оцінки та прийняття свідомих рішень у конкретних ситуаціях. В такому контексті щодо групи чоловіків-переселенців, соціальна депривація (інакше депривація ідентичності) розглядається як неможливість чи обмежена можливість для засвоєння автономної соціальної ролі, розвитку особистості взагалі, що загострюється відчуттям відповідальності чоловіків за добробут родини.

Аналізуючи показники розподілу підвидів депривації, які характерні досліджуваним жінкам-переселенкам, зазначимо, що її профіль, переважно задають соціальна статусно-рольова депривація, соціальна депривація невизнання, соціальна соціопрошаркова депривація та соціальна депривація свободи вибору.

Можна констатувати, що найбільше значущими в розподілі підвидів соціальної депривації по групі досліджуваних чоловіків-приймаючого населення є соціальна депривація престижу, соціальна статусно-рольова депривація, соціальна депривація втрати сенсу. В той час як соціальна вікова депривація, соціально-просторова депривація відповідають дуже низьким рівням прояву.

Отже, переважання соціальної статусно-рольової депривації, соціальної депривації втрати сенсу, соціальної соціопрошаркової депривації, соціальної депривації невизнання обумовлюють профіль депривації досліджуваних групи жінок-приймаючого населення.

З метою визначення достовірних розбіжностей в проях показників соціальної депривації, емоційних станів, усвідомлення часових перспектив та екзистенційної сповненості досліджуваних було використано Н-критерій Краскела-Уолліса, який дозволив встановити наступні відмінності.

Щодо розподілу підвидів соціальної депривації: за показником SDP – соціально-просторова депривація достовірно відрізняється група ПЖ (T=41862, N_{емп} = 24.1011, при p-value 0.00003); за показником SDK – соціальна депривація комунікації та взаємодії – відрізняється група ПЧ (T=41400, N_{емп} = 26.5762, при p-value 0.00004); за показником SDS – соціальна депривація самоствердження достовірно відрізняється група ПЧ (T=40560, N_{емп} = 15.4476, при p-value 0.00004); за показником SDPr – соціальна депривація престижу – група ПЧ (T=38313.5, N_{емп} = 18.8498, при p-value 0.00003); за показником SDN – соціальна депривація невизнання достовірно відрізняється група ПЧ (T=39749.5, N_{емп} = 20.6865, при p-value 0.00002); за показником SDyN – соціальна депривація безнадійності достовірно від інших відрізняється група ПЧ (T=41319, N_{емп} = 24.4863, при p-value 0.00002); за показником SDSS – соціальна соціопрошаркова депривація – група ПЧ (T=39054, N_{емп} = 12.1779, при p-value 0.0068); за показником SDG – соціальна гендерна депривація – група ПЖ (T=39499, N_{емп} = 22.1841, при p-value 0.00006); за показником SDSV –

соціальна депривація свободи вибору достовірно від інших відрізняється група ПЧ (T=40288, N_{емп} = 24.6421, при p-value 0.00002); за показником SDyS – соціальна депривація втрати сенсу – група ПЖ (T=35668, N_{емп} = 25.5107, при p-value 0.00001); за показником SDVi – соціальна вікова депривація відрізняється група ПЖ (T=39383.5, N_{емп} = 23.1266, при p-value 0.00004).

Констатовано наявність найбільшої вразливості до соціальної депривації досліджуваних чоловіків-переселенців (7 підвидів соціальної депривації: соціальна депривація комунікації та взаємодії, соціальна депривація самоствердження, соціальна депривація престижу, соціальна депривація невизнання, соціальна депривація безнадійності, соціальна соціопрошаркова депривація та соціальна депривація свободи вибору) та жінок-переселенців (4 підвиди соціальної депривації: соціально-просторова депривація, соціальна гендерна депривація, соціальна депривація втрати сенсу, соціальна вікова депривація), що логічно пояснюється кардинальними змінами їхнього соціального статусу та умов життєдіяльності.

Соціальна депривація в такому контексті розподілу стає підставою для переживання станів стигматизація особистості, яка може впливати на руйнування надій на реалізацію власних можливостей, зниження мотивації на успіх та досягнення цілей, втрату часових перспектив. У зв'язку з цим виникнення стійкого емоційного негативного переживання є тісно пов'язаним з соціальною депривацією втрати сенсу.

Щодо переживання емоційних станів та емоційного ставлення отримано наступні результати відмінностей по групам: за показником спокій-тривожність достовірно від інших відрізняється група ПНЖ (T=11377, N_{емп} = 185.1487, при p-value 0.00001); за показником енергійність – утомленість відрізняється група ПЖ (T=12531.5, N_{емп} = 165.4104, при p-value 0.00001); за показником піднесеність – пригніченість група ПЧ (T=12728.5, N_{емп} = 167.2215, при p-value 0.00001); за показником впевненість – безпомічність група ПНЖ (T=10384.5, N_{емп} = 170.795, при p-value 0.00001); за показником позитивний афект достовірно від інших відрізняється група ПЧ (T=11300.5, N_{емп} = 65.0443, при p-value 0.00001); за показником негативний афект достовірно відрізняється група ПЖ (T=10960, N_{емп} = 129.7452, при p-value 0.00001). Продемонстровано, що модус переживання станів тривожності найбільше властивий групі жінок приймаючого населення; втомлюваності – жінкам-переселенкам; пригніченості – чоловікам-переселенцям, яким, так само, властивою є позитивна афектація, в той час як жінки-переселенки найбільше від інших переживають негативні афекти.

Щодо порівняння орієнтації часової перспективи встановлено наступне: за показником негативне минуле достовірно від інших відрізняється група ПНЖ (T=9687, N_{емп} = 179.7576, при p-value 0.00001); за показником позитивне минуле відрізняється група ПЖ (T=12302, N_{емп} = 126.817, при p-value 0.00001); за показником гедоністичне теперішнє – група ПНЖ (T=9502.5, N_{емп} = 139.199, при p-value 0.00001); фаталістичне теперішнє достовірно відрізняється група ПЖ (T=10766, N_{емп} = 28.8694, при p-value 0.00001); за показником майбутнє – група ПЖ (T=11904, N_{емп} = 54.1381, при p-value 0.00001).

Констатовано переважну орієнтованість на контекст негативного минулого досліджуваних жінок-приймаючого населення, так само як і на контекст гедоністичного теперішнього. Жінки-переселенки більше орієнтовані на позитивне минуле, та фаталістичне теперішнє. Щодо досліджуваних груп чоловіків переважання часової орієнтації у порівнянні з іншими групами не встановлено.

Встановлено відсутність достовірних відмінностей за показниками екзистенційної сповненості особистості між групами, що ймовірно підтверджує наше припущення про механізми ціннісно-смиислового ототожнення груп в період переживання суспільних криз на умовах позитивної ідентифікації.

На підставі **кореляційного** аналізу підтверджено обумовленість емоційних станів станами соціальної депривації у досліджуваних двох груп ПЧ та ПЖ. Вибір саме цих груп пояснюється тим, що за всіма типами

соціальної депривації, які ми вивчаємо в дослідженні, саме вони достовірно відрізняються від решти.

Виявлено найбільше тісні зав'язки (критерій Крамера) в групі досліджуваних переселенців-чоловіків (ПЧ). Встановлено прямий зв'язок соціальної депривації свободи вибору зі зростанням ворожості та конфліктності ($CrV = 76$), та посилення дихотомії піднесеності-пригніченості ($CrV = 26$) – рис. 2.

Цікавою також виявилася лінія зв'язку соціальної депривації свободи вибору з показником наповненості змістом екзистенції особистості ($CrV = 31$). Оскільки вимірювання розташовується між полюсами: «життя, яке суб'єктивно відчувається як невиконане – екзистенція, що відчувається як виконана» мова йде про посилення мотивації до самоздійснення в умовах втрати вибору, або в умовах вимушеного вибору. Разом з тим, екзистенціалізація вибору посилює відчуття та переживання самотності ($CrV = 31$).

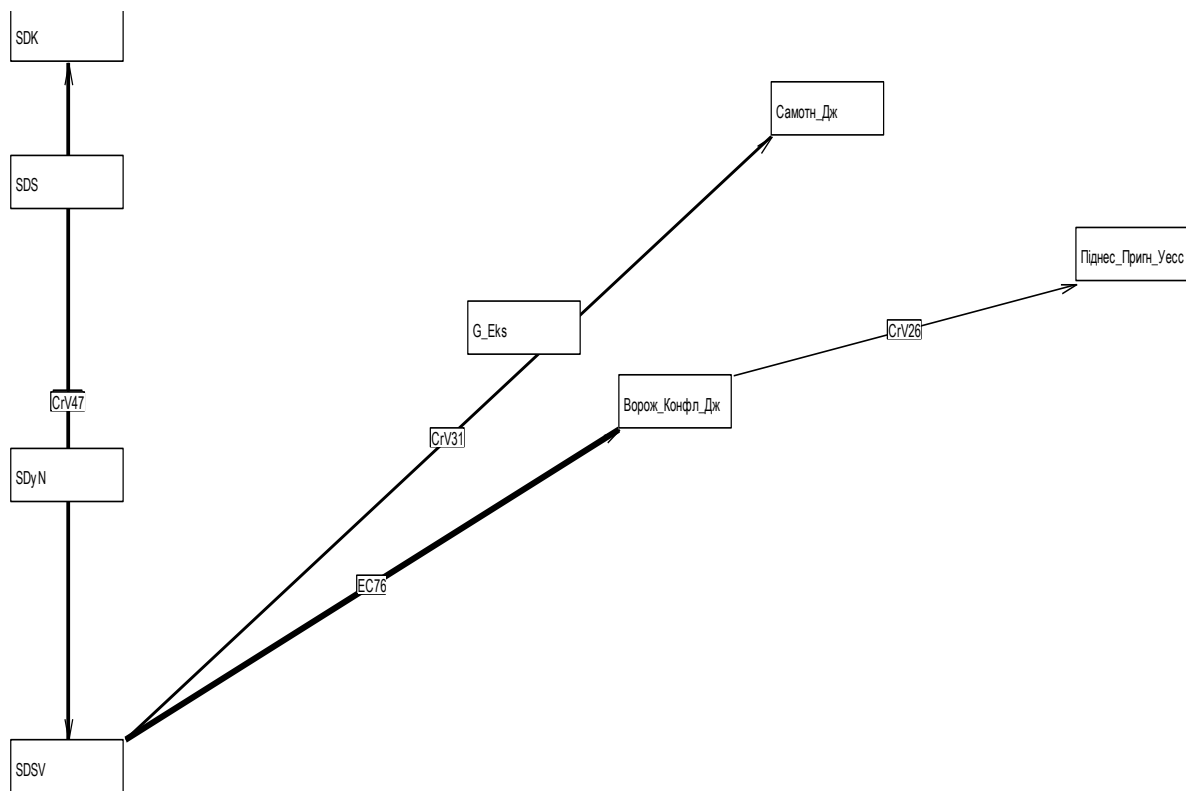

Рис. 2. Деприваційна обумовленість емоційних станів чоловіків-переселенців

Встановлено взаємозв'язок соціальної депривації свободи вибору, соціальної депривації безнадійності, соціальної депривації втрати сенсу, соціальної депривації комунікації та взаємодії ($CrV = 47$), які набувають особливого особистісного змісту в групі чоловіків-переселенців. В цілому, встановлено провідну роль як вимушеності так і вибору в генезі соціальної депривації досліджуваних.

Щодо групи жінок-переселенок (ЖП) встановлено більше складну кореляційну модель (рис.3). Визначено «трикутник» соціальної депривації жінки-переселенки, який складається з переживання соціальної гендерної депривації та її прямого зв'язку з загальною соціальною депривацією ($Gm = 100$), соціальної депривації втрати сенсу та її прямого зв'язку з загальною соціальною депривацією ($Gm = 75$), та їхньої взаємообумовленості ($CrV = 36$).

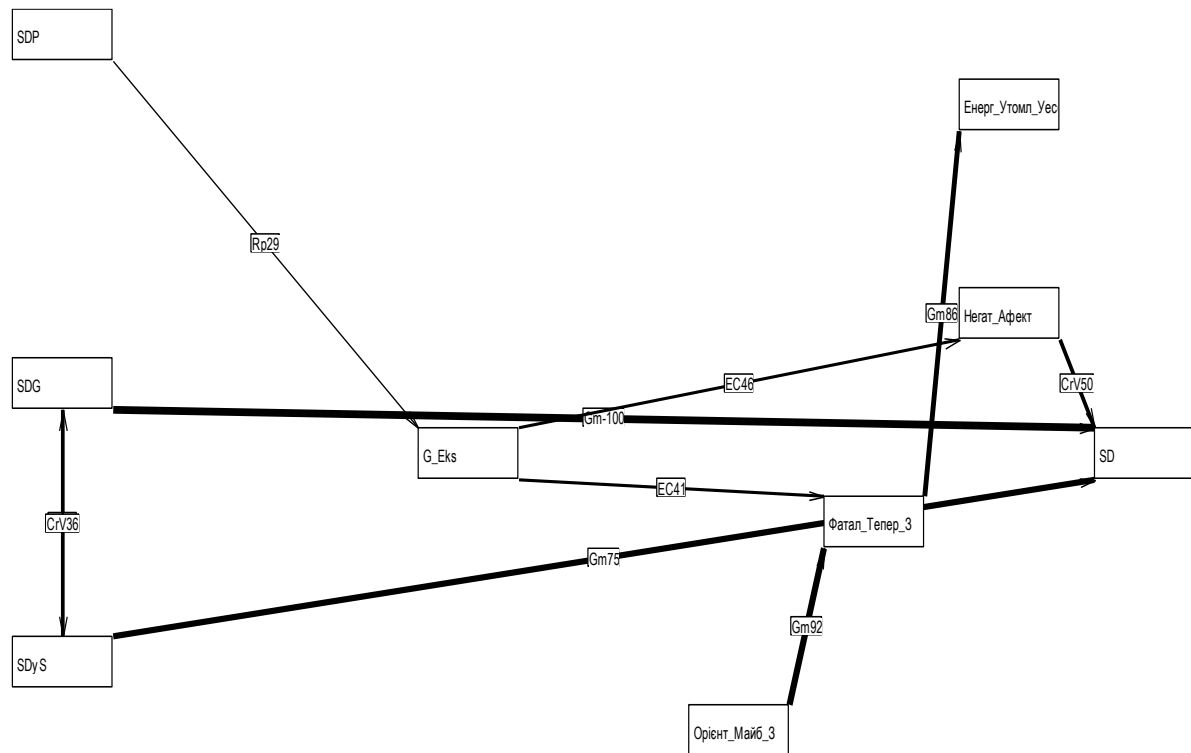

Рис. 3. Деприваційна обумовленість емоційних станів жінок-переселенок

В моделі переживання жінками-переселенками соціальної депривації вагому роль посідає чинник часової перспективи. Так, встановлено, що орієнтація на майбутнє може посилювати фаталістичність сприйняття теперішнього ($Gm = 92$), посилюючи переживання втомленості ($Gm = 86$). Фаталістичність сприйняття депривації ($Rp = 29$) та переживання екзистенції ($EC=41$). В той же час встановлено прямий зв'язок переживання екзистенційної сповненості на прояви негативної афектації ($EC=46$), яка, в свою чергу посилює прояви загальної соціальної депривованості ($CrV = 50$).

На подальших етапах розроблено специфічні для кожної з груп досліджуваних моделі переживання емоційних станів в умовах соціальної депривації. З цією метою використано факторний аналіз (метод виділення факторів: метод головних компонент; метод обертання: варимакс з нормалізацією Кайзера).

Побудовано модель переживання емоційних станів в умовах соціальної депривації **чоловіків-переселенців** (ПЧ), яка містить 4 компоненти. Перший «Ціннісно-особистісний» представлений навантаженням: самодистанціювання (0,836), свобода (0,948), відповідальність (0,833), екзистенційність (0,951). Другий «Інтерналізація переживань теперішнього» представлений навантаженням: соціальна депривація самоствердження (0,468), соціальну депривація невизнання (-0,468), утомленість (0,451), пригніченість (0,500), гедоністичне теперішнє (0,483), самотрансценденція (0,819). Третій «Компенсаторна персональність» представлений навантаженням: соціальна соціопрошаркова депривація (0, 407),

соціальна гендерна депривація (-0,807), соціальна депривація свободи вибору (0,537), доброзичливість-неконфліктність (0,809), персональність (0,947). Четвертий «Прогностичність та перспективи» представлений такими складовими: впевненість (0,512), фаталістичність теперішнього (0,581), орієнтація на майбутнє (0,625), загальна екзистенція (0,990).

Модель переживання емоційних станів в умовах соціальної депривації **жінок-переселенців** (ПЖ), представлена 4-ма компонентами. Перший «Тривожна відповідальність» містить соціально-просторову депривацію (0,764), переживання тривоги (0,686), відповідальності (0,944). Другий компонент моделі «Рольова негативна афективність» має навантаження соціальною депривацією самоствердження (0,678), соціальну статусно-рольову депривацію (0,646), депривацією втрати сенсу (0,659), негативною афектацією (0, 675). Третій компонент «Ностальгія» представлено станами втомленості (0,540), позитивного минулого (0,793) та фаталістичного теперішнього (0,687). Четвертий компонент «Впевнена проактивність» узагальнює соціальну депривацію (0,531), переживання пригніченості (0,736) та впевненості (-,702 протилежно безнадійності, оскільки негативне значення ваги).

Розглядаючи приймаюче населення як білатеральну групу (за В.Луцьким), яка так само зазнає деприваційних впливів у зв'язку зі змінами соціального середовища, за рахунок наповнення його представниками інших регіонів та груп, визначено моделі переживання емоційних станів в умовах соціальної депривації чоловіками та жінками з приймаючого населення.

Щодо **приймаючого населення-чоловіків** (ПНЧ) встановлено наступну модель: Перший компонент «Соціальна відповідальність» представлено з таких чинників, як соціальна депривація престижу (0,829) та екзистенція відповідальності (0,836). Другий «Песимістичні прогнози» – соціальна депривація невизнання (0,877), депривація статусно-рольова (0,866), соціальна депривація безнадійності (0,799). Третій компонент «Побоювання втрат» - пригніченість (0,645), бездомність (0,769), негативна афектація (0,733), орієнтація на майбутнє (0,585). Четвертий компонент «Соціальне поневолення» - соціальна депривація комунікації (0,500), навязаність вибору (0,542), екзистенція поневолення (-0,671).

Презентовано модель емоційних переживань по групі **приймаючого населення-жінок** (ПНЖ). Чинник перший «Амбівалентна добродійність» - розбіжності Я реального та ідеального (0,863), позитивна афектація (0,611), негативна афектація (0,694), самодистанціювання (0,869). Чинник другий «Раціональна прогностичність» - переживання втомленості (0,784), усвідомленість існування (0,529), свобода вибору (0,736), орієнтація на майбутнє (0,617). Третій чинник «Скандална господарність» - залученість (0,534), конфліктність (0,617), відчуття дому (0,869), позитивне минуле (0,735), гедоністичність теперішнього (0,650). Четвертий чинник «Депривація ідентичності» - соціальна депривація (0,813), соціальна гендерна депривація (0,607).

Розроблені моделі визначають мішені подальшої психодіагностичної та психокорекційної роботи з соціально-депривованими групами, зокрема з орієнтацією на психоемоційні стани, контекст часових перспектив та екзистенційну сповненість та самоздійснення особистості.

Обговорення

Визначено обумовленість емоційних переживань соціально депривованої особистості контекстом часових перспектив, екзистенційної сповненості, зокрема щодо феноменології соціальної деривації та екзистенційної депривації. На групах вимушених переселенців та приймаючого населення підтверджено, що соціальна депривація відображає сутність психічної депривації, діеспроможності психіки особистості, що підтверджує розуміння соціальної депривації, як виду психічної депривації з причин нівелювання чи надмірної акцентуації певних психічних параметрів через незадоволення суб'єктом тих чи інших соціальних потреб, необхідних для його типової, звичної життєдіяльності й особистісного становлення.

Диференційовано особливості усвідомлення часових перспектив, показників екзистенційної сповненості внутрішньо переміщених осіб та приймаючого населення. Експериментально доведено, що модус переживання станів тривожності найбільше властивий групі жінок приймаючого населення; втомлюваності – жінкам-переселенкам; пригніченості – чоловікам-переселенцям, яким, так само, властивою є позитивна афектація, в той час як жінки-переселенки найбільше від інших переживають негативні афекти. Здійснено порівняння орієнтації часової перспективи, встановлено

переважну орієнтованість на контекст негативного минулого досліджуваних жінок-приймаючого населення, так само як і на контекст гедоністичного теперішнього. Жінки-переселенки більше орієнтовані на позитивне минуле, та фаталістичне теперішнє. Щодо досліджуваних груп чоловіків переважання часової орієнтації у порівнянні з іншими групами не встановлено. Обґрунтовано обумовленість соціальної депривації свободи вибору зростанням ворожості та конфліктності, та посиленням дихотомії піднесеності-пригніченості. Визначено «трикутник» соціальної депривації у жінок-переселенок.

Змодельовано особливості переживання соціальної депривації внутрішньо переміщених осіб та приймаючого населення по групам: чоловіків-переселенців: «Ціннісно-особистісний», «Інтерналізація переживань теперішнього», «Компенсаторна персональність», «Прогностичність та перспективи»; жінок-переселенок: «Тривожна відповідальність», «Рольова негативна афективність», «Ностальгія», «Впевнена проактивність»; приймаючого населення-чоловіків: «Соціальна відповідальність», «Песимістичні прогнози», «Побоювання втрат», «Соціальне поневолення»; приймаючого населення-жінок: «Амбівалентна добродійність», «Раціональна прогностичність», «Скандална господарність», «Депривація ідентичності». Встановлені моделі конкретизують мішені роботи фахівців з соціально-депривованими групами. Розроблено практичні рекомендації для фахівців з соціально-психологічної реабілітації.

Висновки

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- вперше встановлено особливості емоційних станів, емоційного ставлення та переживання соціальної депривації вимушених переселенців та приймаючого населення як гомогенної білатеральної групи, яка зазнає соціально обумовленого впливу на буденну свідомість та умови життєдіяльності; обґрунтовано деприваційну обумовленість емоційних станів чоловіків-переселенців на рівні зв'язку соціальної депривації свободи вибору зі зростанням ворожості та конфліктності, та посилення дихотомії піднесеності-пригніченості; визначено «трикутник» соціальної депривації жінки-переселенки, який складається з переживання соціальної гендерної депривації та її прямого зв'язку з загальною соціальною депривацією, соціальної депривації втрати сенсу та її прямого зв'язку з загальною соціальною депривацією, та їхньої взаємообумовленості;

- уточнено механізми ціннісно-сміслового отождолення груп в період переживання суспільних криз на умовах позитивної ідентифікації, про що свідчить відсутність достовірних відмінностей за показниками екзистенційної сповненості особистості досліджуваних груп; провідну роль як вимушеності так і вибору в генезі соціальної депривації досліджуваних; феноменологію соціальної деривації, екзистенційної депривації, переживання депривації втрати сенсу

- дістали подальшого розвитку уявлення про соціальну депривацію як підставу для переживання станів стигматизація особистості, порушення життєвих перспектив, у зв'язку з чим виникнення стійкого емоційного негативного переживання розглядається в контексті депривації втрати сенсу.

Перспективи подальших досліджень стосуються емпіричної верифікації моделей переживання соціальної депривації на інших групах, в тому числі тих, що зазнають стигматизації.

Література / References

- Avdeeva, M.S. (2015). Features of housing formation for IDPs of the anti-terrorist operation zone. *Modern Problems of Architecture and Urban Planning*, 38, 187-194. [In Ukrainian]
- Alekseenko, T.F. (2018). Problems of IDPs in Ukraine as a phenomenon of bifurcation of value meanings of real life and social education. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov. Series 11: Social work. Social Pedagogy*, 24 (2), 174-180. [In Ukrainian]
- Variy, Yu. M. (2010). Social deprivation as a type of mental deprivation. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological Series*, 2, 3-15. [In Ukrainian]
- Maksimenko, S.D., Kostyuk, O.V., Maksimenko, K.S., Nemesh, O.M., & Lunov, V.E. (2020). *Multilingual discourse of neuroticizations of future doctors*. Kyiv: Lyudmyla Publishing House. [In Ukrainian]
- Pishchanska, O.O. (2021). Features of manifestation of emotional states of persons with social deprivation. - The dissertation. - Odessa National University named after II Mechnikov. [In Ukrainian]
- Pishchanska, O.O. (2019). Emotional well-being of a socially deprived person: empirical referents. *Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine. TH Psychology of learning. Genetic psychology. Medical psychology*. - Issue 33, 168-177. [In Ukrainian]
- Pishchanska, O.O. (2019). Phenomenology of emotional well-being of the individual: theory, conceptualization. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*, 13 (2), 98-107. [In Ukrainian]